

Izvorni znanstveni rad

■ Percepcija studentske populacije o dugotrajnoj skrbi za starije: Anketno istraživanje

Ružica Rako | Jakša Krišto¹

Sažetak: Dugotrajna skrb za starije jedan je od rastućih problema današnjice s kojim se susreću zdravstveni i socijalni sustavi gotovo svih razvijenih zemalja te posebice oni zemalja u razvoju. Čimbenici koji nepovoljno utječu na financiranje i pružanje dugotrajne skrbi za starije su demografski trendovi, transformacija spolne strukture radno aktivnog stanovništva, izmijenjena uloga obitelji i slabljenje obiteljskih veza te deregulacija i liberalizacija tržišta rada, kao i izazovi u privatnom i državnom financiranju. Cilj ovog rada jest preispitati percepciju i stavove studentske populacije o problemu dugotrajne skrbi za starije. U radu je provedeno primarno istraživanje na uzorku studentske populacije putem anketnog upitnika, kojim su utvrđeni stavovi studenata o percepciji vlastite dugotrajne skrbi za starije, željenom načinu pružanja, kao i o poznavanju dostupnih financijskih proizvoda za privatno financiranje dugotrajne skrbi za starije. U istraživanju je naglašeno preispitivanje utjecaja iskustva dugotrajne skrbi za člana vlastite obitelji na višu razinu osviještenosti i stavovi o dugotrajnoj skrbi za starije. Rezultati istraživanja ukazuju i na razmišljanja studenata o potrebi štednje za dugotrajnu skrb i mogućim instrumentima financiranja. U analizi su korištene metode deskriptivne i inferencijalne statistike.

Ključne riječi: dugotrajna skrb za starije, pružanje i financiranje dugotrajne skrbi za starije, percepcija studenata, anketno istraživanje, Hrvatska

1. UVOD

Organizacija i financiranje sustava dugotrajne skrbi za starije (long-term care - LTC) nedvojbeno je jedna od najvažnijih društvenih zadaća 21. stoljeća (Eling i Ghavibazoo, 2019). Dugotrajna skrb za starije (nadalje LTC) niz je usluga osobama smanjenih funkcionalnih mogućnosti (fizičkih ili kognitivnih), ovisnih o tuđoj pomoći u dužem razdoblju. Pomoć se može odnositi na obavljanje osnovnih svakodnevnih aktivnosti (hranjenje, kupanje, odijevanje, ustajanje iz kreveta, odlazak na WC) i/ili instrumentalnih svakodnevnih aktivnosti (kupovina, pranje odjeće,

¹ Ružica Rako, mag.oec., e-mail: ruzicarako1@gmail.com
doc. dr. sc. Jakša Krišto, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet Zagreb, Trg J.F. Kennedyja 6, 10000, Zagreb,
e-mail: jkristo@efzg.hr

pospremanje, kuhanje, upravljanje financijama, telefoniranje itd.) Dugotrajna skrb može biti formalna – u institucijama poput domova za starije i nemoćne ili izvaninstitucionalna (npr. socijalna usluga pomoći u kući) – i neformalna (obično obiteljska i neplaćena). Potražnja za dugotrajnom skrbi izrazito ovisi o dobi; u većini je OECD zemalja svaka peta osoba koja prima dugotrajnu skrb mlađa od 65 godina, dok je otprilike polovica korisnika starija od 80 godina (Bađun, 2015., prema OECD-u, 2011). Sustav LTC još je uvijek rijetko individualni sustav poput mirovinskog i zdravstvenog sustava, a u pravilu se nadležnosti, organizacija i financiranje preklapaju između mirovinskog, zdravstvenog sustava i sustava socijalne skrbi. Demografsko starenje stanovništva i udjel starijih osoba u ukupnoj populaciji dodatno potenciraju važnost LTC-a. Procjenjuje se da će 2030. u Hrvatskoj, ako se nastave sadašnji trendovi i ne useli se više ljudi, broj stanovnika pasti ispod 4 milijuna, a broj starijih (65+) dosegnut će milijun (povećanje od oko 250.000 ljudi u odnosu na danas). U milijun starijih iz populacije u dobi od 65+ „najstarijih starih“ (80+) bit će više od 250.000 stanovnika (Čipin i Smolić, 2013). Europska komisija isprobala je nekoliko scenarija prema kojima će udio rashoda za dugotrajnu skrb u BDP-u Republike Hrvatske porasti s 0,4% u 2013. do, primjerice, 1% u 2060. (uz godišnje prebacivanje 1% funkcionalno ovisnih osoba iz neformalne u formalnu skrb) ili 1,7% ako se zajedno uzmu u obzir porast troška skrbi i veća pokrivenost funkcionalno ovisnih osoba institucijskom skrbi, formalnom kućnom skrbi i novčanim naknadama (Bađun, 2017.). S ciljem pokrića rastućih izdatka i potreba LTC-a smatra se nužnim oblikovati različite državne i privatne oblike financiranja. Smatra se kako je preferirani oblik financiranja rastućih LTC troškova zajednička podjela rizika (Colombo i Mercier, 2012.).

Motivacija za rad proizlazi iz činjenice da će današnja studentska populacija trebati o svojem LTC-u razmišljati i štedjeti ranije u životnom ciklusu nego što je to slučaj sa sadašnjom starijom, ali i radno aktivnom populacijom. Time je cilj ovog rada preispitati percepciju studentske populacije o problemu dugotrajne skrbi, vlastitoj potrebi za LTC-om te dostupnosti financijskih proizvoda vezanih uz problem dugotrajne skrbi. Metodologija u radu uključuje anketno istraživanje, a u analizi su korištene metode deskriptivne i inferencijalne statistike. Korištenom metodologijom utvrđivala se razlika između različitih podskupina ispitanika, bilo primjenom t-testa ili jednosmjerne analize varijance (ANOVA), a korištene su i korelacijska i višestruka regresijska analiza.

2. PREGLED LITERATURE I OBILJEŽJA SUSTAVA DUGOTRAJNE SKRBI ZA STARIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Područje LTC-a široko je istraživano, kako s aspekta starenja stanovništva (OECD, 2011), kvalitete pružatelja skrbi (Scheffelaar i sur., 2018), preferencija oko LTC-a (Lehnert i sur., 2019), problema u financiranju i organizaciji LTC sustava (Szebehely i Trydegård, 2012, Comas-Herrera i sur., 2010, Ranci i Pavolini, 2013, Costa-Font, 2010, Dobrotić, 2016), do perspektiva razvoja privatnih oblika financiranja poput LTC osiguranja ili obrnute hipoteke (Eling i Ghavibazoo, 2019). Navedena istraživanja u pravilu nisu usredotočena na stavove i percepciju studenta ili mlađe populacije o LTC-u. Perspektivu zastupljenosti generacije milenijalaca kao pružatelja skrbi istraživao je Flinn (2018) ukazujući na to kako je svaki četvrti

pružatelj skrbi kod kuće starijoj osobi pripadnik navedene generacije. Cjelovitim istraživanjem ukazuje kako milenijalci u pravilu skrbe o roditeljima (43%), djedu ili baki (22%), prijateljima ili susjedima (16%). Većinom su milenijalci uključeni u pružanje skrbi kod kuće pripadnici etničkih ili rasnih manjina s udjelom od čak 56%, a dobna generacija milenijalaca od 18 do 24 godine čini 35% skrbnika (Flinn, 2018). *The Associated Press-NORC Center for Public Affairs Research* (2018) proveli su zanimljivo istraživanje u SAD-u o iskustvima i pogledima mladih na LTC. Rezultati istraživanja ukazuju kako mladi podcjenjuju vlastitu potrebu za LTC-om. Tek 22% mladih smatra kako će trebati LTC u starijoj životnoj dobi, dok stvarno stanje ukazuje kako će 7 od 10 starijih stanovnika SAD-a trebati neki oblik LTC-a. Također, mladi su vrlo skeptični da će trenutni socijalni sustavi u SAD-u (*Medicare, Medicaid i Social Security*) pružati istu i primjerenu razinu pokrića kod LTC-a kao danas, njih tek 20% vjeruje u navedene sustave. 81% mladih prema ovom istraživanju smatra kako je zadatak poslodavca da ponudi LTC osigurateljne planove s definiranim isplata (engl. *defined benefit*). 35% ispitanika po ovom istraživanju smatra kako će kroz idućih pet godina biti u potrebi pružati skrb svojim bližnjima, a kod pitanja tko bi trebao platiti LTC, 53% smatra kako bi privatna društva za osiguranje i privatni oblici financiranja trebali činiti važan segment (*The Associated Press-NORC Center for Public Affairs Research*, 2018).

Na strani istraživanja o privatnom financiranju LTC Eling i Ghavibazoo (2019) identificiraju tri glavna istraživačka područja: financiranje, potražnju i osiguranje. Kroz rezultate istraživanja ukazuju na poteškoće u osiguravanju LTC-a, i na strani potražnje (npr. nizak iznos benefita, postojanje supstituta u dijelu državne socijalne skrbi i obiteljske-neformalne skrbi) i ponude (npr., visok rizik, dugovječnost, rastući troškovi i asimetrične informacije), objašnjavajući marginalni doprinos privatnog osiguranja LTC financiranju LTC sustava. Smatraju kako kombinirani proizvodi životnog, zdravstvenog i LTC te javno-privatna partnerstva koja integriraju LTC u mirovinski sustav mogu pomoći u prevladavanju ograničenja osiguranja LTC-a. Osim toga, alternativni načini financiranja koji nadilaze osiguranje (LTC obveznica, LTC put opcija, obrnuta hipoteka) mogu pomoći poboljšanju održivosti financiranja LTC-a (Eling i Ghavibazoo, 2019).

Istraživanja o studentskoj populaciji u Hrvatskoj ukazuju kako je među studentima primjetan pragmatizam i individualizacija na mnogim područjima života, što je najupečatljivije u kontekstu ostvarenja životnih ciljeva. U tom se pogledu suvremena generacija studenata primarno oslanja na sebe i još malo više na ekonomski, socijalni i kulturni kapital roditelja, odnosno obitelji. Unatoč razmjerno povlaštenom socijalnom statusu suvremeni hrvatski studenti ostavljaju dojam donekle rezignirane i deziluzionirane generacije koja ima sve manje vjere u društvene institucije i druge ljude, koja relativizira donedavno potpuno neupitne vrijednosti individualnog i društvenog života, koja gubi naglašeno zanimanje za pojave oko sebe i koja s manje entuzijazma participira čak i u aktivnostima dokolice (Šćukanec i sur., 2014).

Razmatrajući LTC sustav u Hrvatskoj, država ima skromnu ulogu u skrbi o starijima, a okosnicu sustava dugotrajne skrbi čini obitelj. Jasno strukturiran i formaliziran sustav dugotrajne skrbi ne postoji, a karakterizira ga parcelizacija i ovisnost o angažmanu obitelji u skrbi za starije. Prema istraživanju Podgorelec i Klempić

(2007.), najčešći su pružatelji skrbi bračni partneri (u većem broju supruge), zatim odrasla djeca (češće kćeri), potom drugi članovi obitelji, a tek na kraju prijatelji i susjedi. Sustav socijalne skrbi temeljni je stup financiranja LTC-a (izuzevši privatna davanja) i, iako je iznašao brojne načine za pomoć starijima u vidu raznih naknada i usluga, valja istaknuti kako još uvijek nedostaju cjelovita rješenja koja bi rasteretila obitelji starijih i oboljelih, kako financijski, tako i psiho/fizički. Novčane naknade postoje i isplaćuju se velikom broju starijih, ali su još uvijek nedostatne da bi skinule teret s premalih mirovina. Kriteriji za dobivanje pomoći u kući su poprilično rigorozni pa tako najveći dio tereta brige za starije opet pada na njihove obitelji. Privatno financiranje kao oblik financiranja dugotrajne skrbi u Republici Hrvatskoj još je uvijek na niskoj razini zastupljenosti, o čemu svjedoči i zanemariva pokrivenost tržišta proizvodima osiguranja dugotrajne skrbi. Privatno financiranje uglavnom se tiče individualnih angažmana, najčešće medicinski nestručnog i neobrazovanog kadra, za pomoć u kući. Prema Bađun (2018), sadašnji sustav financiranja domova za starije stvara velike nejednakosti između korisnika smještenih u decentralizirane domove i onih koji su se zbog potpunosti decentraliziranih domova prisiljeni smjestiti u privatne domove po višim cijenama. U osobito su nepovoljnom položaju osobe kojima je potreban hitan smještaj, posebno zbog nejasnih i neujednačenih kriterija za smještaj u decentralizirane domove.

3. PRIKUPLJANJE PODATAKA I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Primarno istraživanje, s ciljem preispitivanja percepcije i stavova studentske populacije o problemu dugotrajne skrbi za starije, provedeno je u razdoblju od 1. svibnja do 15. lipnja 2019. godine. Anketni upitnik (Web anketa), pripremljen, oblikovan i prilagođen putem platforme „Google Forms”, objavljen je *on-line*, odnosno, odgovori su prikupljeni elektroničkim putem, uzimajući u obzir sve izraženiju sklonost mladih ka korištenju interneta i društvenih mreža. Podijeljen je u različitim specijaliziranim grupama studenata na društvenim mrežama, i na platformi „Google Classroom” u virtualnim učionicama nekoliko sastavnica Sveučilišta u Zagrebu. Upitniku su mogli pristupiti redoviti i izvanredni studenti koji trenutno studiraju u Republici Hrvatskoj na preddiplomskoj i diplomskoj razini na javnim i privatnim studijima, a korisnički podatci služili su za pristup upitniku i omogućili jedinstven pristup, tj. onemogućili da ista osoba dva puta pristupi ispunjavanju upitnika. Usmjeravanjem na objavljivanje upitnika na stranicama specijaliziranim za studente, rješava se problem mogućeg neadekvatnog uzorkovanja i oblikovanja anketnih pitanja usmjerenih krivim skupinama ispitanika. Uzorak ispitanika u ovom je istraživanju prigodnog tipa.

On-line anketni upitnik ispunjen je od strane 334 sudionika istraživanja. Od toga 66,2% sudionika je ženskog, a 33,8% muškog roda. Najveći broj ispitanika je na prvoj (32%), zatim petoj (22,5%), drugoj (20,1%), četvrtoj (13,2%) i trećoj (12,3%) godini studija. Prosječna dob ispitanika je 21 godina, a najviše ih je završilo gimnaziju (68,3%) i ekonomsku srednju školu (26,6%), dok ih je tek 5,1% završilo srednju strukovnu školu. Najviši dostignuti stupanj obrazovanja jednog od roditelja/skrbnika je za većinu (41,6%) srednja škola, potom (26%) fakultet, (18,3%) magisterij, (9,9%) viša škola, (3,3%) doktorat, a samo 0,9% osnovna škola. Uzorak

ispitanika najčešće ima urbano podrijetlo i živi u gradu Zagrebu (44,31%), a po učestalosti iza njih se nalaze ispitanici koji žive u manjim mjestima (30,24%). Najviše ispitanika živi s roditeljima (63,77%) u primarnoj obiteljskoj zajednici od ukupno 4 člana (37,43%). Pri tome, ispitanici najčešće procjenjuju ukupan standard svoje obitelji kao osrednji (58,98%). Samo manji broj ispitanika (21,26%) se tijekom svog dosadašnjeg studiranja susreo s pojmom dugotrajne skrbi za starije i nemoćne (LTC), što je bilo i za očekivati jer više od polovice uzorka ispitanika sačinjavaju ispitanici prve i druge godine studija (52,90%).

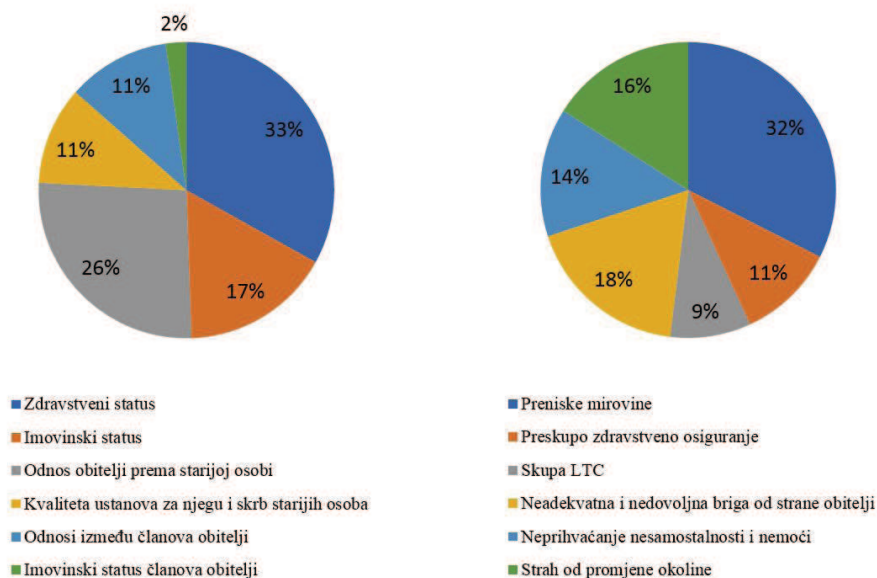
Metoda ispitivanja ograničenog dijela populacije putem upitnika omogućuje višestruku operacionalizaciju i kvantifikaciju indikatora (Rimac, 2019). Pozornost pri formiranju upitnika usmjerena je na razumljivost i (ne)sugestivnost pitanja čime se htjelo postići brz i fluidan način ispunjavanja upitnika. Određene skupine pitanja postavljene su u obliku pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, dok je najveći broj pitanja postavljen u obliku Likertove ljestvice koja dopušta ispitaniku odabir stupnja slaganja s tvrdnjom i to u rasponu od "U potpunosti se ne slažem." do "U potpunosti se slažem.". Strukturu anketnog upitnika čini šest sastavnica i to: upoznatost s pojmom dugotrajne skrbi za starije i nemoćne, iskustvo LTC, stavovi o odnosu obitelji i LTC-a, percepcija o vlastitom LTC-u, stavovi o financiranju i spremnosti na štednju za LTC i osobni podatci.

Daljnji dio istraživanja odnosi se na metode inferencijalne statistike koja pruža statističke postupke koji omogućuju testiranje istraživačkih hipoteza. Alat korišten u analizi jest MS Excel te XLSTAT, statistički dodatak MS Excel programa kao i program *Statistica v. 13.3*. Provjera hipoteza provedena je primjenom utvrđivanja razlika između različitih podskupina ispitanika, bilo primjenom *t-testa* ili primjenom *jednosmjerne analize varijance (ANOVA)*. Korištena je *korelacijska analiza* za istraživanje i kvantificiranje povezanosti među varijablama, točnije *Pearsonov koeficijent korelacije*. Primijenjena je i *višestruka regresijska analiza*. Na kraju, nakon što je utvrđen značajan parcijalan doprinos jedne nezavisne varijable na zavisnu varijablu, dodatno je, još jednom, napravljena *jednosmjerna analiza varijance (ANOVA)* i primijenjen *Scheffeov post-hoc test* razlika za precizno utvrđivanje razlika između pojedinih podskupina ispitanika.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U odgovorima na prvu skupinu pitanja oko upoznatosti s pojmom dugotrajne skrbi za starije i nemoćne ispitanici navode kako su najčešće *dosta* (39,82%) ili *osrednje* (33,83%) upoznati s pojmom dugotrajne skrbi za starije i nemoćne (LTC). Po njima, starije su osobe tek one iznad *dobi od 70 godina* (53,89%) ili one iznad *dobi od 60 godina* (40,42%). Prema rezultatima prikazanim na grafikonu 1, među najvažnijim uvjetima za pristojan život u starijoj dobi ispitanici navode: *zdravstveni status* (33,08%), *odnos obitelji prema starijoj osobi* (26,34%) i *imovinski status* (16,38%). Među najvećim problemima populacije treće dobi ispitanici navode: *preniske mirovine* (32,46%), *neadekvatna i nedovoljna briga od strane obitelji* (17,97%), *strah od promjene okoline* (16,01%) te *preskupo zdravstveno osiguranje* (10,68%).

Grafikon 1: Što je najvažnije za pristojan život u starijoj dobi? (lijevo) i Koji su najveći problemi populacije starije dobi? (desno)

Izvor: Piređeno prema rezultatima anketnog istraživanja

Uz to, može se primijetiti i kako ispitanici navode da su 3 od 4 navedena problema ljudi treće životne dobi „društvene“ naravi (preniske mirovine, neadekvatna i nedovoljna briga od strane obitelji i preskupo zdravstveno osiguranje) dok je samo jedan problem „osobne“ naravi (strah od promjene okoline).

U dijelu utvrđivanja osobnog iskustva ispitanika s LTC-om u obitelji korišteno je ukupno 10 pitanja od kojih su prva četiri bila „izlučna“. Oni ispitanici koji su na tim pitanjima odgovorili kako nemaju većeg ili osobnog iskustva s LTC-om, nisu bili usmjereni na ispunjavanje preostalih 6 pitanja, već su nastavili s ispunjavanjem preostalog dijela upitnika. Ispitanici su na prva tri pitanja odgovorili kako: *imaju (ili su imali) u obitelji osobu kojoj je potrebna dugotrajna skrb (53,89%), žive ili poznaju nekoga tko živi s osobom kojoj je potrebna dugotrajna skrb (52,69%) te kako je netko iz njihove obitelji ili netko koga poznaju smješten u dom za starije i nemoćne (40,72%)*. Dakle, otprilike oko polovice ispitanika ima različite oblike iskustva o LTC u svojoj obitelji ili u bližem okružju. Na pitanje: „Smatrate li da život s takvom osobom zahtjeva veliki trud i odricanja?“ preko 90% ispitanika je odgovorilo potvrdno (90,42%).

Mjerenje stavova o odnosu obitelji i LTC-a provedeno je s nekoliko tvrdnji koje su zbrojene u ukupni rezultat ljestvice, korišten kasnije pri provjeri postavljenih hipoteza. Prosjeci odgovora na svim tvrdnjama variraju između najnižih 3,85 (smatram kako su stariji i nemoćni prevelik teret) do 4,60 (planiram skrbiti za svoje roditelje). Kako bi se rezultati na pojedinim tvrdnjama mogli međusobno uspoređivati, za sve inverzno okrenute tvrdnje rezultat je okrenut u „pozitivan“ smjer pa uvijek viši navedeni rezultat predstavlja poželjniji rezultat. Ovi rezultati pokazuju kako ispi-

tanici visoko pozitivno vrednuju „obvezu“ skrbništva obitelji za starije i nemoćne članove obitelji. Stoga je i prosječan rezultat na ljestvici (21,31 ukupno ili 4,26 prosječno po čestici) visoko izražen. *Prosječni rezultati ljestvice po čestici* su mjere kojom se lako mogu uspoređivati apsolutni rezultati ljestvica s različitim brojem čestica jer se svi nalaze na jedinstvenoj mjernoj ljestvici između minimalno mogućih 1,00 do maksimalno mogućih 5,00, te će biti korišteni u daljnjim analizama.

Tablica 1: Deskriptivna obilježja ljestvice stavovi o odnosu obitelji i LTC

Redni broj	ČESTICA	M	SD	MIN	MAX
3.1.	Članovi obitelji u obvezi su skrbiti o vlastitim roditeljima.	4,39	0,76	1	5
3.2.	Planiram skrbiti za svoje roditelje jednom kada oni neće moći sami obavljati svakodnevne aktivnosti.	4,60	0,68	1	5
3.3.	U životu se uvijek oslanjam na svoju obitelj.	4,37	0,89	1	5
3.4.	Nisam u potpunosti spreman/na učiniti sve potrebno za svoju obitelj jer mislim da to može negativno utjecati na moje zdravlje. (INV)	4,10* (1,90)	1,12	1	5
3.5.	Smatram da su stariji i nemoćni prevelik teret za svoje obitelji. (INV)	3,85* (2,15)	1,01	1	5
UKUPNO		21,31	3,09	7	25
UKUPNO / BROJ ČESTICA		4,26	0,62	1,40	5,00

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; MIN – minimalni rezultat; MAX – maksimalni rezultat; (INV) – inverzno okrenuta čestica; * – prosječna vrijednost čestice nakon izmjene njenog smjera.

Izvor: Priređeno prema rezultatima anketnog istraživanja

Mjerenje *percepcije o vlastitom LTC-u* provedeno je sa šest tvrdnji koje su zbrojene u ukupni rezultat na ljestvici, a korišten kasnije pri provjeri postavljenih hipoteza. Prosjeci odgovora na svim tvrdnjama variraju između najnižih 2,88 (*smatram da sam premlad/a za razmišljanje o LTC-u*) do 3,97 (*smatram da je LTC važan problem na koji moramo misliti i dok smo mladi*). Ovi rezultati pokazuju kako ispitanici općenito osrednje procjenjuju svoju *percepciju potrebe LTC*, „nadajući“ se kako će ih ona zaobići, te kako se time još uvijek ne bi trebali zamarati. Prosječan rezultat na ljestvici (21,05 ukupno ili 3,51 prosječno po čestici) je srednje izražen.

Tablica 2: Deskriptivna obilježja ljestvice percepcija o vlastitoj LTC

Redni broj	ČESTICA	M	SD	MIN	MAX
4.1.	Smatram da je LTC važan problem na koji moramo misliti i dok smo mladi.	3,97	0,90	1	5
4.2.	Vjerujem da se u starosti neću naći u situaciji da trebam pomoć. (INV)	3,52* (2,48)	1,11	1	5
4.3.	U slučaju da zatrebam pomoć volio/la bih da mi se pruža profesionalna njega u mom domu.	3,80	1,01	1	5
4.4.	Ukoliko budem imao/la djecu, smatram da bi se oni trebali brinuti za mene ako ne budem samostalan/na.	3,42	1,09	1	5
4.5.	U slučaju da zatrebam pomoć volio/la bih da mi se pruža profesionalna njega u domu za starije i nemoćne.	3,46	1,17	1	5
4.6.	Smatram da sam premlad/a za razmišljanje o LTC-u. (INV)	2,88* (3,12)	1,21	1	5
UKUPNO		21,05	3,22	9	29
UKUPNO / BROJ ČESTICA		3,51	0,54	1,50	4,83

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; MIN – minimalni rezultat; MAX – maksimalni rezultat; (INV) – inverzno okrenuta čestica; * – prosječna vrijednost čestice nakon izmjene njenog smjera.

Izvor: Priređeno prema rezultatima anketnog istraživanja

Mjerenje stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC provedeno je s deset tvrdnji koje su zbrojene u ukupni rezultat na ljestvici, korišten kasnije pri provjeri postavljenih hipoteza. Prosjeci odgovora na svim tvrdnjama variraju između najnižih 2,63 (*sklon/a sam preuzimanju rizika*) do 4,24 (*planiram kupiti vlastitu nekretninu*). Zamjetno je kako između različitih čestica postoje velike razlike u procjenama ispitanika: četiri tvrdnje imaju prosječne rezultate ispod 2,99; tri tvrdnje između 3,00 do 3,49; dvije između 3,50 do 3,99; te samo jedna tvrdnja iznad 4,00. Moguće je kako su ovakvi rezultati „posljedica“ vrlo raznolikih pitanja uključenih u ovu ljestvicu. Prosječan rezultat na ljestvici (32,64 ukupno ili 3,26 prosječno po čestici) je srednje izražen.

Tablica 3: Deskriptivna obilježja ljestvice stavovi o financiranju i spremnosti za štednju za LTC

Redni broj	ČESTICA	M	SD	MIN	MAX
5.1.	Vrlo sam štedljiva osoba.	3,33	1,10	1	5
5.2.	Većinu svog dohotka potrošim što prije, bez razmišljanja. (INV)	3,08* (2,92)	1,16	1	5
5.3.	Volim razmišljati unaprijed i planirati svoju budućnost.	3,87	0,97	1	5
5.4.	Sklon/a sam preuzimanju rizika. (INV)	2,63* (3,37)	0,96	1	5
5.5.	Ponekad razmišljam o visini troškova života u starosti.	2,87	1,20	1	5
5.6.	Police osiguranja smatram najboljim izborom za štednju	2,92	0,90	1	5
5.7.	U budućnosti planiram kupiti vlastitu nekretninu.	4,34	0,87	1	5
5.8.	Bio/la bih voljna prodati svoju nekretninu u zamjenu da netko skrbi o meni, kako bih olakšao/la život svojoj djeci.	3,20	1,17	1	5
5.9.	Da na tržištu postoje police osiguranja koje pružaju mogućnost isplate pristojnih mjesečnih iznosa u mirovini, bio/la bih ih spreman/na ugovoriti i uplaćivati tijekom radnog vijeka.	3,99	0,88	1	5
5.10.	Upoznat/a sam sa nekim LTC proizvodom osiguranja (obrnuta hipoteka i sl.).	2,42	1,29	1	5
UKUPNO		32,64	4,33	18	46
UKUPNO / BROJ ČESTICA		3,26	0,43	1,80	4,60

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; MIN – minimalni rezultat; MAX – maksimalni rezultat; (INV) – inverzno okrenuta čestica; * – prosječna vrijednost čestice nakon izmjene njenog smjera.

Izvor: Piređeno prema rezultatima anketnog istraživanja

U daljnjem istraživanju preispitivalo se kroz pet postavljenih hipoteza postojanje razlika u stavovima i percepciji između različitih podskupina ispitanika.

Hipoteza H1: „Stavovi o odnosu obitelji i LTC-a uvjetovani su vlastitim iskustvom potrebe skrbi za člana obitelji.“

Između skupina ispitanika koji nemaju iskustvo s LTC-om u obitelji i bližem okruženju i onih koji imaju takvo iskustvo, nema utvrđene značajne razlike ($t\text{-test}=0,76$, $p=0,45$) u izraženosti stavova o odnosu obitelji i LTC-a. Za pretpostaviti je kako je nepostojanje značajnih razlika dijelom moguće pripisati vrlo visoko pozitivnom stavu o odnosu obitelji i LTC –a koji općenito ova cijela skupina ispitanika iskazuje neovisno o osobnom iskustvu s LTC-om. Budući da je stav obje podskupine ispitanika vrlo pozitivan, neovisno o kvaliteti osobnog iskustva, također je opravdano pretpostaviti da je ovaj stav generiran unutar šire društvene zajednice i potom samo jednostavno prihvaćen od skupine studenata.

Hipoteza H2: „Percepcija o vlastitoj dugotrajnoj skrbi pod utjecajem je postojanja

iskustva dugotrajne skrbi za starije i nemoćne u obitelji."

Između skupina ispitanika koji nemaju iskustvo s LTC-om u obitelji i bližem okružju i onih koji imaju takvo iskustvo, nema utvrđene značajne razlike (t -test=1,42, $p=0,16$) u izraženosti *percepcije o vlastitom LTC-u*. Moguće objašnjenje rezultata ovoga testa može biti u činjenici da većina studenata koji su iskusili LTC, ipak najvjerojatnije nisu bili direktni skrbnici o potrebitim osobama nego su tu ulogu preuzeli stariji članovi obitelji ili plaćeni profesionalci, stoga mladi nisu uvidjeli što konkretno LTC uključuje, u smislu operativnih radnji pa niti ne razmišljaju o načinima primanja vlastite dugotrajne njege.

Hipoteza H3: „Postoji razlika u stavovima o načinu financiranja, spremnosti na štednju za LTC te upoznatosti s financijskim proizvodima dugotrajne skrbi između dijela studentske populacije koji se susreo s navedenim problemom i ostatka studentske populacije.“

Između skupina ispitanika koji nemaju iskustvo s LTC-om u obitelji i bližem okružju i onih koji imaju takvo iskustvo, utvrđena je statistički značajna razlika (t -test=2,41, $p=0,017$) u izraženosti *stavova o načinu financiranja i spremnosti na štednju za LTC*. Pri tome, skupina onih koji imaju osobno iskustvo s LTC-om pokazuje značajno više rezultate ($3,29\pm 0,45$) od onih iz skupine koji nemaju iskustvo s LTC-om u obitelji i bližem okružju ($3,16\pm 0,35$). Skupina onih koji imaju osobno iskustvo s LTC-om iskazuju znatno višu spremnost na štednju i na financiranje onih proizvoda i usluga kako bi si olakšali ili osigurali lakši život te veću spremnost za moguću potrebu dugotrajne skrbi za starije i nemoćne u svojoj trećoj dobi. Dakle, osobno iskustvo s LTC-om u obitelji i bližem okružju tu je podskupinu ispitanika potaklo da više razmišljaju i tako razvijaju svoju spremnost za prihvaćanje načina suočavanja s potrebama svojeg mogućeg LTC-a već za vrijeme svog aktivnog radnog vijeka. Studenti koji žive u obiteljima u kojima postoji osoba koja zahtijeva dugotrajnu skrb ili poznaju takve obitelji, očito su svjesniji troškova koje takva skrb iziskuje pa stoga pokazuju i veću osviještenost o visini troškova života u podmakloj životnoj dobi i veći interes za potencijalne oblike štednje za takvu skrb.

Hipoteza H4: „Postoji razlika u očekivanjima o vlastitom životu u trećoj dobi unutar studentske populacije, ovisno o veličini obitelji i/ili veličini mjesta gdje su proveli većinu svog života.“

Između skupina ispitanika koji žive u obiteljima s različitim brojem članova nema utvrđene statistički značajne razlike ($F=2,03$, $p=0,13$) u izraženosti *percepcije o vlastitom LTC-u*. Međutim, zamjetna je tendencija kako se s povećanjem brojnosti obitelji smanjuje izraženost *percepcije o vlastitom LTC-u* (3,59; 3,50; 3,40) jer je utvrđen koeficijent značajan na razini značajnosti od visokih 13%, dok je statistički poželjna razina značajnosti od 5%. Moguće objašnjenje rezultata ovog testa može biti u činjenici da ispitanici koji žive u većim kućanstvima zbog „difuzije odgovornosti“ i preraspodjele zadataka u svezi s dugotrajnom skrbi nisu u potpunosti svjesni brojnosti i težine zadataka koju takva skrb nosi (naročito ako

ju nosi jedna osoba ili manji broj osoba) pa ne uviđaju problem u pružanju LTC skrbi potrebitima, niti potencijalno njima samima u budućnosti. Između skupina ispitanika koji stanuju u mjestima različite veličine nema utvrđene statistički značajne razlike ($F=0,11$, $p=0,90$) u izraženosti *percepcije o vlastitom LTC-u*.

Hipoteza H5: „Postoji razlika u upoznatosti s financijskim proizvodima dugotrajne skrbi i spremnosti na takav oblik štednje unutar studentske populacije, ovisno o standardu i dostignutom stupnju obrazovanja u obitelji.”

Između skupina ispitanika čiji su roditelji/skrbnici postigli različite najviše stupnjeve obrazovanja kao i ovisno o stupnju materijalnog standarda obitelji nema utvrđene statistički značajne razlike ($F=0,71$, $p=0,49$) i ($F=0,26$, $p=0,77$) u izraženosti *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*. Objašnjenje se vjerojatno krije u lošoj pokrivenosti tržišta aranžmanima privatnog osiguranja i ostalim oblicima štednje/ulaganja za ovakvu skrb, pa unatoč stupnju obrazovanja i mogućem ukazanom interesu, nema dostupnih relevantnih financijskih proizvoda o kojima bi se moglo pokazati znanje.

Na kraju, primijenjena je višestruka regresijska analiza kojom se utvrđuje ukupan doprinos skupa „prediktorskih” i nezavisnih socio-demografskih varijabli na zavisnu varijablu *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*, ali i parcijalan doprinos pojedinih nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu izvješća uz istodobno isključivanje utjecaja drugih i s navedenom prediktorskom varijablom moguće međusobno povezanih varijabli.

Nije utvrđen značajan ukupni utjecaj skupa „prediktorskih” i neovisnih varijabli na zavisnu varijablu *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC* ($F=1,29$, $p=0,25$). Što se tiče varijabli prediktorskog skupa koje značajno parcijalno doprinose utjecanju na kriterijsku varijablu, utvrđena je samo jedna značajna varijabla: *dob ispitanika* ($BETA= 0,13$, $p= 0,02$). Ovo pokazuje kako ovaj model socio-demografske varijable ne može biti značajan prediktor izraženosti *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*. Prema rezultatima ovog istraživanja, mjerene socio-demografske varijable (podrijetlo, broj članova obitelji i sl.) nisu povezane s razvijenošću *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*, te ih ne bi trebalo posebno razmatrati pri stvaranju ili razvijanju privatnih oblika štednje i osiguranja za LTC. Međutim, nakon što je utvrđen parcijalan doprinos varijable *dob ispitanika* na varijablu *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*, napravljena je dodatno jednosmjerna analiza varijance. Između skupina ispitanika različite kronološke dobi utvrđena je statistički značajna razlika ($F=4,70$, $p=0,01$) u izraženosti *stavova o financiranju i spremnosti na štednju za LTC*. Pri tome, naknadom primjenom Scheffeovog *post-hoc* testa razlika između skupina, utvrđeno je kako skupina onih koji su u dobi između 21 - 24 pokazuju značajno više rezultate ($3,35+0,45$) od onih iz skupine najmlađih od 18 do 20 godina ($3,20+0,38$). Moguće je da su ispitanici na višim godinama studija imali češći doticaj s pojmom LTC-a, pri čemu su stvorili nešto višu svjesnost o potrebi financiranja i spremnosti na štednju za LTC.

5. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Sukladno postavljenim istraživačkim ciljevima, utvrđeno je nekoliko bitnih zaključaka empirijskog istraživanja: oko polovice ispitanika ima različite oblike iskustva vezanih uz dugotrajnu skrb za starije (bilo u svojoj obitelji ili u bližem okružju), ispitanici navode kako su najčešće dosta ili osrednje upoznati s pojmom dugotrajne skrbi za starije i nemoćne, a među najvažnijim uvjetima za pristojan život u starijoj dobi navode zdravstveni status, dok među najvećim životnim problemima ljudi treće dobi navode preniske mirovine. Ispitanici visoko pozitivno vrjednuju „obvezu” skrbništva obitelji za starije i nemoćne članove i iskazuju visoko pozitivan stav o istom, neovisno o postojanju ili nepostojanju osobnog iskustva s LTC-om. Gotovo svi ispitanici procjenjuju da život s osobom kojoj je potreban LTC zahtijeva veliki trud i odricanja, tj. da suživot s takvom osobom značajno utječe i mijenja osobni život uključenih pojedinaca i čitave obitelji. Pokazalo se i kako je dugotrajna skrb kod onih koji su je iskusili uzimala/uzima skrbnicima puno vremena i kako ih je vlastito iskustvo ili iskustvo njihovih bližnjih/poznanika potaknulo na razmišljanje o vlastitoj starosti ili starosti njihovih roditelja. S druge strane, zanemariv je broj onih kod kojih je jedan od skrbnika odlučio dati otkaz ili tražiti skraćeno radno vrijeme kako bi mogao skrbiti o potrebitoj osobi, kod kojih jedan od skrbnika ima zdravstvenih problema koji su proizašli iz dugotrajne skrbi za starijeg člana obitelji i onih kod kojih su skrbnici morali zaposliti neku osobu koja bi im pomagala oko skrbi za starije. Između skupina ispitanika koji nemaju iskustvo s LTC-om i onih koji ga imaju, nema utvrđene značajne razlike po pitanju želje za vlastitom skrbi u budućnosti. Također, rezultati pokazuju kako ispitanici općenito osrednje procjenjuju svoju percepciju potrebe LTC-a „nadajući” se kako će ih ona zaobići, te kako se time još uvijek ne bi trebali zamarati. Brojnost članova obitelji i veličina mjesta u kojem su proveli veći dio svog života ne utječe značajno na formiranje preferencija o vlastitoj skrbi u budućnosti, iako je moguće uvidjeti kako se s rastom broja članova kućanstva smanjuje izraženost „zabrinutosti” za vlastitu dugotrajnu skrb u budućnosti. Stupanj obrazovanja roditelja/skrbnika, kao i procijenjeni standard obitelji, nisu pokazali značajan utjecaj na upoznatost s financijskim proizvodima dugotrajne skrbi i spremnosti na takav oblik štednje. Dokazano je i da postoji veća osviještenost o troškovima dugotrajne skrbi i upoznatosti s načinima njezinoga financiranja kod starijih ispitanika (21 i više godina).

Zaseban, formaliziran, organiziran i jasno strukturiran sustav dugotrajne skrbi u Republici Hrvatskoj ne postoji, nego se njegovo funkcioniranje temelji na suradnji zdravstvenog, socijalnog i mirovinskog sustava te samostalnom angažmanu obitelji i/ili drugih osoba u organizaciji brige za primatelja skrbi. Primjetna je parcelizacija sustava, a najveći obol u rješavanju problema skrbi starijih i nemoćnih i dalje daje obitelj, kako kroz financijsku, tako i kroz pružanje neplaćene skrbi. S obzirom na to da je današnja generacija studenata odrasla u drugačijem okruženju koje ih usmjerava k individualizaciji, postavlja se pitanje tko će skrbiti o starijima i nemoćnima u budućnosti, ali i o njima samima? Iako se problem sustavnog rješenja dugotrajne skrbi relativizira i donekle ignorira, on je itekako sveprisutan. Neupitne društvene, demografske i ekonomske prilike nameću potrebu cjelovitog sagledavanja ovog problema među i kod svih generacija. Jedan od sudionika u iznalaženju ili smanjenju učinaka ovog

problema su i društva za osiguranje i sustav osiguranja koji bi trebao ponuditi adekvatne proizvode osiguranja, kao i uspostaviti suradnju i ulaganja u formalne pružatelje skrbi za starije, domove za starije i organiziranu pomoć u kući. Sadašnja studentska generacija, pored neupitne potrebe za njihovim LTC-om, danas ipak u daljoj budućnosti, vrlo skoro će sudjelovati u izgradnji LTC sustava u Hrvatskoj te je time nužna primjerena upoznatost i razumijevanje mogućnosti financiranja dugotrajne skrbi za starije.

Summary: *Long-term care for the elderly is one of the globally emerging problems, facing health and social systems of virtually all developed countries and especially ones of developing countries. Drivers that impose negative effects on financing and providing long-term care are unfavourable demographic trends, transformation of the sex-structure of the working population, looser family ties, deregulation and liberalization of the labour market, as well as, challenges in private and state financing. The aim of this paper is, therefore, to examine the student population's awareness and the attitudes towards providing and financing of long-term care. Primary research on student population sample using survey approach has been conducted to explore student's perception and attitudes towards their own long-term care from the point of providing care to the financing it. Student's understanding and knowledge about available private financing solutions of long-term care has been assessed, as well. One of the key research points was the impact of the experience of providing long-term care for a family member to attitudes about providing and financing their own long-term care. Results point to students' opinions about private financing instruments of long-term care, mainly reverse mortgage and long-term care insurance and their preference over the approach of providing long-term care.*

Key words: *long-term care, providing and financing of long-term care, student's perception, survey analysis, Croatia*

Navedeni izvori i korištena literatura

Bađun, M. (2015.) Neformalna dugotrajna skrb za starije i nemoćne osobe, *Newsletter, Povremeno glasilo instituta za javne financije*, (100)

Bađun, M. (2017.) Financiranje domova za starije i nemoćne osobe u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 24 (1), 19-43.

Bađun, M. (2018.) Financiranje decentraliziranih domova za starije i nemoćne osobe, *Aktualni osvrti*. Zagreb: Institut za javne financije

Colombo, F and J Mercier (2012.), "Help Wanted? Fair and Sustainable Financing of Long-term Care Services", *Applied Economic Perspectives and Policy*

Comas-Herrera, A., Wittenberg, R., Pickard, L. (2010.) The long road to universalism? Recent developments in the financing of long-term care in England, *Social Policy & Administration*, 44(4)

Costa-Font, J. (2010.) Devolution, diversity and welfare reform: Long - term care in the 'Latin Rim', *Social Policy & Administration*, 44(4), 481–494.

Ćipin, I., Smolić, S., (2013.) *Ekonomika starenja u Hrvatskoj– Rezultati istraživanja* [online]. Dostupno na:http://www.efzg.unizg.hr/UserDocsImages/MGR/ssmolice/ESTARENJA/ekonomika_starenja_web.pdf [06. lipnja 2019.]

Dobrotić, I. (2016.) Razvoj i poteškoće sustava skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, Vol. 25, No. 1

Eling, M. & Ghavibazoo, O. (2019.) Research on long-term care insurance: status quo and directions for future research. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, 44(2), 303-356. doi: 10.1057/s41288-018-00114-6

Flinn, B. (2018.) *Millennials: The Emerging Generation of Family Caregivers*, AARP Public Policy Institute

Lehnert, T., Heuchert, M., Hussain, K., & König, H. (2019.) Stated preferences for long-term care: A literature review. *Ageing and Society*, 39(9), 1873-1913. doi:10.1017/S0144686X18000314

OECD (2011.) *Help Wanted? Providing and Paying for Long – Term Care*. Pariz: OECD.

Podgorelec, S. i Klempić, S. (2007.) Starenje i neformalna skrb o starim osobama u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme*, 23 (1-2), 111-134.

Ranci, C., Pavolini, E. (2013.) Institutional change in long-term care: Actors, mechanisms and impacts. U C. Ranci i E. Pavolini (Ur.), *Reforms in long-term care policies in Europe: Investigating institutional change and social impacts*, 269–314. New York: Springer.

Rimac, I. *Metodologija društvenih istraživanja – Znanost i znanstvene metode* [online]. Dostupno na: https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Methodologija_drustvenih_istrazivanja.pdf. [15. svibnja 2019.]

Scheffelaar, A., Bos, N., Hendriks, M., van Dulmen, S., Luijkx, K. (2018.) Determinants of the quality of care relationships in long-term care - a systematic review, *BMC Health Services Research*, 903, 18, 1, <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3704-7>

Szebehely, M., Trydegård, G-B. (2012.) Home care for older people in Sweden: A universal model in transition, *Health and Social Care in the Community*, 20(3)

Šćukanec, N., Sinković, M., Bilić, R., Doolan, K., Cvitan, M. (2014.) Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj, *Nacionalno izvješće istraživanja EU-ROSTUDENT V za Hrvatsku za 2014.*

The Associated Press-NORC Center for Public Affairs Research (2018.) *Younger Adults' Experiences and Views on Long-Term Care*